

РЕЦЕНЗИЯ

върху дисертационния труд на

проф. Калин Гайдаров, д-р

„Духовната същност на съзнанието и нейното претворяване в българското изкуство през XX век“

за присъждане на научната степен **Доктор на науките**

Рецензент: проф. Ваня Матанова, д-р, д.пс.н.

Проф. Калин Гайдаров е с изключително богата професионална биография, съчетаваща преподавателска дейност, научни изследвания, ръководни позиции в образователни и изследователски институции. Изключително широките му интереси в различни области на научното познание естествено го довеждат до разработването на представения дисертационен труд.

Дисертационният труд на проф. Калин Гайдаров е посветен на значима и изключително сложна проблематика – връзката между духовната същност на съзнанието и нейното художествено претворяване в българското изкуство през XX век. Обемът на труда, неговата структура и научна аргументация показват много задълбочени знания, насочени към философските и психологическите основи на творчеството.

Темата на дисертацията е с висока степен на актуалност. Проблемът за съзнанието и духовността е сред централните въпроси на философията, психологията и културологията. Изследването на начина, по който тези аспекти се проявяват в българското изкуство през XX век,

е особено интригуващо, тъй като това е период на дълбоки социални и културални трансформации. Творческите търсения на българските автори в различните видове изкуство дават богата основа за философско-психологически анализ. На основата на високата си компетентност и обширни познания, авторът обосновава необходимостта „от мащабен интегрален мета-анализ, който да постави основата на нова парадигма в психологията“. Проф. Гайдаров разбира психичното като Вселена вътре в нас и в такъв смисъл е сравнително недостижима. Съзнанието е всъщност душата на човека, а психиката е материалния субстрат на душата.

Проф. Гайдаров последователно развива и обосновава теория за личността и съзнанието на основата на методологична критика на редукиривните парадигми - лексикална, количествено-емпирична, теория на чертите. Подчертава духовно-нравствената природа на съзнанието и личността и анализира връзката между изкуство, творчество и духовно обогатяване.

В центъра на неговите изследвания стои творческото съзнание като средство за развитие на нравственост и духовност, както и ролята на изкуството в психологическата и социалната детерминация на личността.

Според автора Лексикалната парадигма, която разглежда личността чрез езикови описания и терминологии, се оказва методологически несъстоятелна. Системният анализ показва, че този подход е слаб инструмент за изучаване на динамичната природа на човешката личност и не може да отрази комплексността на вътрешния опит.

Много обоснована е критиката на количествено-емпиричната парадигма. Количествените измервания са основни в класическата емпирична психология, но те не могат да уловят духовните, нравствени и творчески аспекти на личността. Количественият метод е ограничен, защото не позволява пълноценно разбиране на феноменологията на съзнанието и уникалността на човешкия опит.

Авторът правомерно приема, че теорията на чертите, която е широко прилагана и емпирично базирана, е ограничена от статичността на личностната структура. Човешката личност е динамична и развиваща се, което прави фиксираните черти недостатъчни за цялостното ѝ изследване.

Аргументирано проф. Гайдаров утвърждава, че съзнанието не може да се разглежда само като психичен феномен. То има духовно и божествено измерение, разглеждано в богословската традиция.

Православната духовна традиция няма системна проекция в психологията и по такъв начин «нейният огромен потенциал остава неизползван». Това открива огромни хоризонти за една нова концепция в психологията, разглеждаща духовния произход и предназначение на психиката и в такъв смисъл авторът приема за правилно в психологията да се говори за душа, а не за психика.

Съзнанието може да обясни себе си. По този начин то прониква непрекъснато в тайната и я придобива като субективна опитност, не като знание. В този смисъл съзнанието е непрекъснато откриване и саморазвитие. Игнорирането на богословските знания лишава психологията от важни систематизирани и обемни концепции за човешката личност.

Високите образци на изкуство (поезия, проза, визуални и киноизкуства) са проявление на творческо съзнание и духовно проникновение на техните автори. Човешкото развитие и духовното обогатяване се стимулират чрез активното участие в творческите процеси. Комерсиалното изкуство често лишава произведенията от духовност и естетическа дълбочина. Истинското изкуство е израз на духовна и психологическа цялост, докато псевдоизкуството и квазиизкуството остават повърхностни.

Текстът на дисертационния труд внушава и доказва, че духовната същност на съзнанието е многопластова тема. Авторът приема тезата, че съзнанието е не само биологичен или психичен феномен, а израз на висша, невидима реалност. От духовна гледна точка съзнанието не е

просто продукт на мозъка или нервната система, а е фундаментална същност, която предхожда и надхвърля физическата форма.

В такъв смисъл съзнанието е инструмент за духовен растеж и пробуждане, чрез него човек осъзнава себе си и света. Съзнанието е връзката между индивидуалното и универсалната реалност, което позволява достигане до истини за битието, смисъла на живота, ценностите и отношенията с другите.

Основната цел на дисертационния труд на проф. Калин Гайдаров е да се изследва духовната същност на съзнанието и да се анализират нейните проявления в художественото творчество на български автори през XX век. В хода на разработката са поставени задачи като: изясняване на философско-психологическите основания на понятието „съзнание“, проследяване на връзката между индивидуалната духовност и колективните културни практики, анализ на произведения на български творци в различни области на изкуството.

Методологическият апарат на дисертацията е интердисциплинарен. Авторът съчетава философски, психологически и културологични подходи, като използва херменевтични анализи, сравнителни методи и аналитични техники за интерпретация на художествени текстове и произведения на изкуството. Това позволява да се обхване многопластовата природа на съзнанието и неговата художествена репрезентация.

Подборът на обсъжданите произведения е нестандартен, добре обоснован, а анализът им е освободен от щампи, изкушени от психоаналитични интерпретации, за които, между впрочем, проф. Гайдаров има основания. Основание за анализ на различни произведения на изкуството служи разбирането, че съзнанието трябва да се изследва чрез друго, а не само по себе си.

Според автора божественото начало у човека е същността на съзнанието, то е „субективно-преживелищно пространство“. Духовността, претворена като нравственост е същност на съзнанието.

Произведенията на изкуството имат духовно въздействие само доколкото носят в себе си каноните на Духа и словото на Бога.

В дисертационния труд проф. Гайдаров е представил анализ на 75 произведения от 52 творци в областта на поезията, прозата, живописата, скулптурата и киното. Изследването демонстрира как духовните и психологическите аспекти на творчеството се проявяват в различни художествени форми. Психологическият и естетически анализ показва, че истинското изкуство съчетава красота и нравственост, като стимулира духовното и емоционалното обогатяване на личността

Анализът на тези произведения показва, че българското изкуство през XX век изследва вътрешния свят на човека, конфликта между материалното и духовното, както и екзистенциалните въпроси на съществуването. Литературата, изобразителното изкуство и киното взаимно се допълват, като представят различни измерения на съзнанието и духа— от интимното емоционално преживяване до социално и национално значими теми. Психологическите аспекти са винаги тясно свързани с философските, като изразяват вътрешните конфликти, стремежите и трансформациите на личността.

Връзката между различните видове творчество—поезия и проза, изобразително изкуство и кино—може да се разгледа като взаимодействие на изразни средства, стилове и въздействие върху съзнанието и емоциите. Поезията използва ритъм, метафора и символика, създавайки образ и емоция чрез езикови средства. Живописата и скулптурата използват форма, цвят, композиция и пространство за създаване или предаване на идеи чрез визуални образи.

Киното като че ли е най-интегративното, обединявайки литература, изобразително изкуство, музика и драматични изразни средства. Кадрите, композицията и светлината напомнят картини. А времето и движението усилват превивяното.

Всички видове изкуства предават опит и емоция, използвайки различни канали— слово, образ, звук, пространство, композиция, движение. Основната връзка между тях е образът и символът —

независимо дали е поетически метафоричен, визуален или кинематографски.

Като рецензент нямам съществени критични бележки. Въпреки безспорните достойнства на дисертационния труд, могат да се отбележат и някои препоръки. На места терминологията би могла да бъде прецизирана, за да се избегнат възможни интерпретационни разминавания. Би било полезно и разширяване на анализа върху връзките между българското и европейското изкуство през XX век, което би подсилило контекстуализацията на разглежданите явления.

По темата на дисертация са представени 11 статии, публикуване в престижни научни издания. Представен е и списък публикации /113 на брой/, публикувани след придобиването на образователната и научна степен „доктор“.

Научните приноси на представената дисертация могат да бъдат категоризирани в няколко аспекта:

- **Теоретичен** принос: Направен е задълбочен анализ на понятието „духовна същност на съзнанието“ в контекста на философията, психологията и културологията.
- **Методологически** принос: умело съчетаване на философско-психологически и културологични подходи в интерпретацията на различни видове изкуство.
- **Приложен** принос: направени са интересни, с висока емоционална интензивност, интерпретации на българското изкуство през XX век, разгледано като отражение на духовните търсения на човека.
- **Културологичен** принос: подчертаване значението на духовността за изграждането на националната културна идентичност.

Заклучение

Дисертационният труд на проф. Калин Гайдаров „Духовната същност на съзнанието и нейното претворяване в българското изкуство през XX век представлява значимо и оригинално изследване, което съчетава философски и психологически анализ с дълбоко познаване на българската културна традиция. Авторът е постигнал целите си, демонстрирал е сериозна научна подготовка и е обогатил познанието в областта на философско-психологическите аспекти на творчеството.

Дисертацията е добре структурирана, логически последователна и ясно написана. Текстът демонстрира висок академичен стил и езикова култура, както и способност на автора да формулира сложни идеи по достъпен и убедителен начин. Обширните познания на проф. Гайдаров в различни научни области му позволяват да интегрира и успешно синзетира идеи, да оспори идеи, но и да предложи нови. Това прави текста на дисертацията интересен за специалисти от различни области, изкушени от любопитството относно духовната същност на творчеството.

С пълна убеденост предлагам на Уважаемото Научно жури да присъди на проф. Калин Гайдаров Научната степен Доктор на науките, на основа на представения дисертационен труд на тема „Духовната същност на съзнанието и нейното претворяване в българското изкуство през XX век“.

28.8.2025г.

Рецензент:.....

/проф. д.пс.н. Ваня Матанова/